

ਗ੍ਰਾਇੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਓਹੁੰ ਦਿਨ

—ਸਤਧਾਲ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ

ਅਸ ਅਪਨੇ ਗ੍ਰਾਂ ਬਿਚੋਂ ਬਾਰੋਂ ਹੁਣ ਬੀ ਜਨਦੇ ਰੌਹਨੇ ਆਂ ਤੇ ਕੇਈ ਵਾਰੀਂ
ਕਿਸੀ ਦਿਏ ਛੁਟਿਆਂ ਚ ਮਹੀਨਾ ਦੀ ਮਹੀਨੇ ਬੀ ਕਟਟੀ ਔਨੇ ਆਂ ਪਰ ਸਾਡੇ
ਜਨਮੁਨੇ ਦੇ ਗ੍ਰਾਂ ਤੇ ਹੁਨੇ ਦੇ ਗ੍ਰਾਂ ਚ ਬਡਾ ਫਕੀ ਆਈ ਗੇਦਾ ਐ। ਹੁਨ ਤਥੋਂ ਓ
ਮੋਲਾ ਪਨ, ਮਸਤਾ, ਪਾਰ ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਲਤਾ ਨਿੱਜੇ ਰੇਵੀ ਐ ਜੇਡੀ ਸਾਡੇ ਬਚਪੁਨੇ
ਦੇ ਜਮਾਨੇ ਬਿਚ ਹੋਣਦੀ ਹੀ। ਹੁਨ ਤਥੋਂ ਬੀ ਭੀਤਕ ਬਾਦ ਦੇ ਫਿਨਗਰ ਨੇ
ਜਾਮਨਾ ਜੈਹਰ ਉਗਲਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀ ਦਿੱਤੇ ਦਾ ਐ। ਜਿਸ ਕਨੇ ਆ ਪਵਿਤ੍ਰ
ਕਾਤਾਵਰਣ ਬੀ ਦੂਬਤ ਹੋਈ ਗੇਦਾ ਐ ਤੇ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਹੋਰ ਬੀ ਮਤਾ ਹੋਣਦਾ
ਕਾ ਕਰਦਾ ਐ।

ਮਿਗੀ ਧਾਦ ਐ ਜਿਸਲੈ ਮੈਂ ਲੋਂ-ਸਜੋਂ ਬਰੋਂ ਦਾ ਹਾ ਤਾਂ ਤਥੋਂ ਧਰਮ ਨਿਰ-
ਭੇਜਨਾ (Secularism) ਦਾ ਰਾਜ ਹਾ, ਪਾਰ ਤੇ ਮਹਿਬਤ ਦੀ ਦੇਵੀ ਦਾ
ਜਲਦੇ ਵਾਸ ਹਾ, ਮੋਲਾ ਪਨ ਤਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕੋਂ ਦਾ ਗੈਹੁਨਾ ਹਾ ਤੇ ਛੁਲ-ਕਪਟ
ਦੇ ਭੋਖਾ ਫਰੇਬ ਨਾਂ ਦੇ ਦੂਬਣ ਕੁਤੈ ਤੁਧੇ ਦੇ ਬੀ ਨਿੱਜੇ ਹੈ ਲਕਦੇ।

ਸਾਡੇ ਗ੍ਰਾਂ ਚ ਕੋਈ ਸੌ ਘਰ ਨ। ਇਨ੍ਦੇ ਚ ਕੋਈ ਤੀਹ ਘਰ ਮੁਸਲਮਾਨੇ ਵੇਂ ਤੇ 15 ਘਰ ਹੱਖਿਜਨੇਂ ਦੇ ਨ ਤੇ ਬਾਕੀ ਹੋਰਨੀ ਜਾਰੀ ਦੇ। ਮੁਸਲਮਾਨੇ ਵਾ ਮੁਖ ਧਨਦਾ ਤੇ ਕਰਸਾਨੀ ਏ ਪਰ ਤੇਲ ਪੀਡਨਾ ਤੇ ਕਪਡਾ ਬੁਨੇ ਵਾ ਵਧਵਸਾਧ ਬੀ ਕਨ੍ਹੋ-ਕਨ੍ਹ ਚਲਦਾ ਏ। ਗ੍ਰਾਂ ਦੇ ਬਾਕੀ ਲੋਕੋਂ ਕਨ੍ਹੇ ਉਨ੍ਦਾ ਬਰਤਨ ਤੇ ਸਾਜ਼-ਸਵਾਜ਼ ਮਤੀ ਛਲ ਹੀ। ਹਿੰਦੁਏ ਦੇ ਘਰ ਜਾਗਤੋਂ ਜਾ ਕੁਡਿਏ ਦੇ ਬਧਾ ਪਰ ਓਹ ਧਾਮ¹ ਦਿੰਦੇ ਹੋਣੇ ਹੈ ਪਰ ਆਹ ਅਪਨੇ ਹਿੰਦੁ ਭਰਾਏ ਦੀ ਧਾਰਮਕ ਭਾਬਨਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਧਾਮ ਤਾਰਿਏ ਨਹੀਂ ਬਲਕੇ ਖੁਲਕ ਯਨੀ ਆਟਾ, ਤੇਲ, ਗੁਡ ਵੀ ਸ਼ਕਲਾ ਚ ਦਿੰਦੇ ਹੈ ਤੇ ਕਨ੍ਹੇ ਬਰਤਨ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਕਲੀਰਾ ਤੇ ਕਪਡੇ ਬਗੈਰਾ ਬੀ। ਇਸਦੇ ਸਵਾ ਘਰ ਕੋਠਾ ਬਨਾਨੇ ਚ; ਹਲਲ ਬੁਆਹੁਨੇ ਚ, ਬਾਹੁਡੀ ਕਰਾਨੇ ਚ ਬੀ ਦੌਏ ਕੀਮਾਂ ਇਕ ਦੁਏ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਿਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਚਾਲੀ ਦੌਏ ਕੀਮਾਂ ਇਕ ਦੁਏ ਦੇ ਮਤੇ ਕੋਲ ਹਿਧਾਂ ਤੇ ਦੌਨੀ ਵਾ ਆਪੂ ਬਿਚੋਂ ਖਾਸਾ ਪਧਾਰ ਤੇ ਬਰਤਨ ਬੁਗਾਹਡਾ ਹਾ।

ਹਰਿਜਨੇਂ ਦਾ ਬੀ ਆਸ ਧਨਦਾ ਕਰਸਾਨੀ ਗੈ ਏ ਪਰ ਇਨ੍ਦੇ ਬਿਚ ਮੇਂਦੇ ਦੇ ਸਵਾ ਮਹਿਸੂ ਬਾਂਸ ਦੇ ਪਨਖਰੇ, ਟੋਕਰਿਆਂ, ਛਾਬਡਿਆਂ ਬਗੈਰਾ ਬਨਾਨੇ ਨ, ਸਰੈਰੇ ਸਰੈ ਦੇ ਪਥੁਏਂ ਦਾ ਚਮ੍ਮ ਤੁਆਰਦੇ ਨ। ਚਮੰਨ ਨੁਕਕਾਂ ਬਨਾਨੇ ਨ, ਰਟਾਲ ਛੁਜ਼-ਛਾਨਣਿਆਂ ਤਾਰ ਕਰਦੇ ਨ। ਇਧਾਂ ਗੈ ਘਮਾਰ ਮਿਟਟੀ ਦੇ ਭਾਣਡੇ ਬਡੇ ਨ, ਤਰਖਾਨ ਤੇ ਲੁਹਾਰ ਕ੍ਰਮਸ਼: ਘਰ ਕੋਠੇ ਤੇ ਹਲਲੀਂ ਜੁਂਗਲੇ ਬਨਾਨੇ ਤੇ ਦਰਾਟ-ਦਰਾਟਿਆਂ ਤੇ ਰੱਬੇ ਬਗੈਰਾ ਬਡੇ ਨ।

ਉਜ਼ਜ ਘਾਟੀ ਵਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਗ੍ਰਾਂ ਹੋਨੇ ਕਨ੍ਹੇ ਇਤਥੁਆਂ ਦੀ ਜਮੀਨ ਖਰੁ ਉਪਯਾਤ ਏ। ਗ੍ਰਾਂ ਚ ਜਗਾ ਜਗਾ ਬੌਲਿਆਂ ਤੇ ਤਲਾ ਨ ਤੇ ਕੁਤੈ ਕੁਤੈ ਖੂਹ, ਚ

1. ਤਾਰੀਆਂ ਭਠੋਰੇ ਜਾਂ ਘ੍ਰੂਰੇ ਦਾ ਪਰੋਸਾ।

ਸਾਡਾ ਸਾਹਿ

ਹੈਨ। ਫਲੋਂ ਚ ਸਥ ਥਮਾਂ ਮਤੇ ਅਸ਼ਵ ਹੋਣੇ ਨ ਤੇ ਦੁਏ ਵੰਜੋਂ ਪਰ ਮਹੂਦ, ਕੇਲੇ, ਲਗਾਠ, ਨਾਖ, ਚਗੋਬੈ, ਮਿਟ੍ਟੂ, ਆਣ, ਕਕਕੜੀ, ਖੀਰਾ ਬਗੈਰਾ ਨ। ਸਪਾਡ ਹੋਨੇ ਆਲੇ ਤੇ ਜਾਂਗਲੀ ਫਲੋਂ ਚ ਤ੍ਰਿਸ਼ਵਲ, ਫੁਕਾਡੇ, ਢਲੇ, ਜਾਮ੍ਨੂ, ਕੇਥ, ਫੌ (ਕਾਲਸੇ), ਆਖਰੇ, ਕਕੋਏ, ਬੈਰ ਤੇ ਗਹੁੰ ਰਨੇ ਆਸ ਹੋਣੇ ਨ। ਆਖਰੇ ਦਿਆ ਬਹਾਰਾ ਚ ਆਖਰੇਂ ਦੀ ਖੂਬ ਸੌਜ ਹੋਣੀ ਏ। ਏਹ ਮੋਸਮ ਬੜਾ ਗੈ ਪੁਹਾਨਾ ਹੋਣਦਾ ਏ।

ਆਖਰੋਂ ਦੀ ਬਹਾਰਾ ਦੀ ਮਹੱਤਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਗੈ ਇਸ ਲਾਕੇ ਚ ਇਸ ਬਹਾਰਾ ਚ ਬੀਲਨੇ ਆਲੇ ਪਕਖਲੂ ਦੀ ਬੀਲੀ ਦਾ ਅਰੰਧ ਇਧਾਂ ਕਿਤਾ ਜਨ੍ਦਾ ਏ—‘ਆਖਰੈ ਪਕਕੇ ਮੈਂ ਨੀਂ ਚਕਿ, ਪਿਓਕੇ ਮੇਜੀ।’

ਮਾਣ ਇਸ ਪਕਖਲੂ ਦਾ ਇਧਾਂ ਬੋਲਨੇ ਦਾ ਅਪਨਾ ਢੰਗ ਏ ਪਰ ਲੋਕੋਂ ਅਪਨੀ ਭਾਬਨਾ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਇਸਦਾ ਅਰੰਧ ਇਸ ਚਾਲੀ ਕਰੀ ਲੇਦਾ ਏ।

ਸਾਡੇ ਗ੍ਰਾਂ ਚ ਕਨਕ, ਸਕਕੀ, ਤਿਲ, ਮਾਹੁ, ਕੁਲਥ, ਰੋਡੂ, ਧਾਨ, ਰੀਗ, ਰੌਗੂ, ਕਪਾਹੁ, ਸਿਧੂਲ, ਗੜਨਾ, ਅਲਸੀ, ਸ਼ੇਅਰਾ ਤੇ ਸੁਂਗੀ ਵੀ ਪੰਦਾਬਾਰ ਆਸ ਹੋਣੀ ਏ। ਸਭਿਜਏਂ ਬਿਚ ਧਿਆ ਕਦੂੰ, ਮਿਣਡੀ, ਸੂਲੀ, ਗੌਗਲੂ, ਰਾਜਮਾਹ, ਮਚੀ, ਜਸ਼ੀਲ, ਜਸ਼ੀਰੀ, ਗਰਗਲ, ਲੁਸਾਡੇ, ਅਦਰਕ, ਫਰੈਲ, ਪਾਜ, ਭਦ੍ਧੇ, ਥੀਮ, ਟੀਡੇ, ਪਾਲਕ, ਕੁਲਫਾ, ਦੁਹਾਨੇ, ਧਿਆ-ਪਨੀਲੀਆਂ ਤੇ ਜਿਮੀਕਨਦ ਆਸ ਹੋਣਿਆਂ ਨ। ਤਾਂਦ ਕੜਮ, ਗੋਮੀ ਤੇ ਰਾਮਾਟ ਬੀ ਕੁਤੈ-ਕੁਤੈ ਹੋਈ ਜਨੇ ਨ। ਜਾਂਗਲੀ ਸਾਮ-ਸਭਿਜਿਧੇਂ ਚ ਕਕੋਡੇ, ਮਿੜਨੀ, ਇਟਟ-ਸਿਟਟ, ਛਤਡਿਆਂ, ਰਾਵਾਲ ਮਣਡੇ, ਬੋਗਲ ਭਜਤ, ਰਾਮਾਹ, ਤਡਿਆਂ, ਫੀਂਗਰਿਆਂ, ਤਰੜ, ਨਾਡੇ ਤੇ ਸਾਦੂੰ ਆਸ ਹੋਣੇ ਨ।

ਸਦਿਏਂ ਦੇ ਦਿਨੋਂ ਚ ਗੁਜ਼ਰ, ਬਕਰਵਾਲ ਤੇ ਗਢੀ ਪਹਾੜਾ ਦਾ ਥਲੈ

ਸਾਡਾ ਸਾਹਿਤਾ

दली औन्दे न ते ग्रां च ते ग्रां दे आसे-पासे डेरे लाई लैन्दे न । अदूं
अस जागत गुजरें ते बकरवालें कोला मते डरदे होन्दे हे । डेरे दा
कारण जैदे तर उन्दी लम्मो ते डरौनी दाढ़ी ते लबास गै होन्दा ऐ ।
कदें-कदें पशीरे पासेआ पठान बो साड़े ग्रां च आइयै हिड़ ते जोरा
बेचदे होन्दे हे । ओह् लोकें गो एह् चीजां दुहरिआं बी देई जन्दे
होन्दे हे ते दुए साल अनियै अपने पैसे गराई लैदे होन्दे हे ।

व्याह्-शादिएं पर भीर दुए ग्रां दा औन्दे न । फसल होने पर
बोजरू करसाने गी ग्रैह्-गोचर वस्तियै दाने लेई जन्दे न । इयां गै
कालिए ब्राह्मण सूईआं बेचन औन्दे न ते कन्ने भिक्ख बी मंगदे न ।
करसाने दी फसल होने पर लुहार, तखान, नाई, पन्त बगैरा बी
बरसोदीं लैन औन्दे न ते शाह् लोक अपनी गराई करन । अजज आँ
सोचनां जे करसान सचमुच गै अनन्दाता ऐ ।

ग्रां च म्हाजने दी उसलै इकै दकान ही जिसदे च मिठाई वे
स्वा सारा सौदा होन्दा हा । लुहाईएं दी इत्थे कोई बी दकान नहीं
होन्दे हे । ग्रां च इक घर चाँजिएं दा बी ऐ ते पण्डते दे कोई चार घर
होन्दे हे । पण्ठे चा केई पन्डत्याई दे कन्ने वैदक, शौकारी ते जिमी-
दारी दा कम्म करदे हे । मेरे ताया जी ग्रां च जमीना दी देखभाल
शौकारी दे स्वा ग्रां च नेता-गिरी बो करदे होन्दे हे ते मेरे पिता हो
वैदक, पण्डत्याई ते शौकारी । हून ओ जिमी दी देखभाल बी कर
न । साढ़ी जमीन मुजारे गै बाहून्दे-राहून्दे न । अदूं शौकारी
जिमीदारी कोला साड़े घर बड़ा नाज जमा होन्दा हा । कदें-कदें
लोकें दे घर बी दाने दियां पण्डी भरनिआं पेई जन्दियां हां । अस ज्या

दाने दे डेरें पर खूब नचदे होन्दे हे । साड़े ताया ते पिता होर ते ग्रां दे
दुए शौकार लोकें गी दाने बत्तर¹ ते चपंजे' पर दिन्दे हे । दाने दा
सारा स्हाव-किताब डोगरे अक्खरें च लिखेआ जंदा हा । ए परम्परा
हुन बी चला करदी ए । असल च डोगरी भाष दे बास्तविक (भाषा
ते लिपो) दे संरक्षक इयं लोक न ।

अस ग्रां च नेकां किस्में दियां खेडां खेडदे हे, जियां इट्टी-डण्डा,
गुली-डण्डा, कौडी, कुशती, छप-छपूनी, राजा-रानी बनना, लाड़ी-
मराजे दी खेड़, सपाइयें दी खेड़, चोर ते पुलस, पंजगीटड़े, ब्राट
चलाने बगैरा । इन्दे चा केइये खेड़ें च साड़े क नै कुड़ियां बी शामल
होन्दियां हां । इस छूत-छात दा परहेज करने आले जमाने बिच बी
अस सारिएं जातीं दे जागत जात-पात दे भेद भुलियै बड़े प्योर
महब्बती कन्ने किट्ठे रलियै खेड़े होन्दे हे । खाने-पीने आलिआ
चीजां बी किट्ठे बेइयै खन्दे-पीन्दे हे । साड़े सूतन्त्र प्यार दे अमृत बिच
जात-पात ते उच्च-नीच दे भावें दा ते मजहबी जनून दा जैहर अपना
कदें बिन्द बी असर नई हा करो सकेआ ।

साड़े ब्राट तीलें दे ते जां चोड़े दे सिकड़ें गी वस्तियै बनाए
दे चकरें दे होंदे हे । आट्टे दे थाह्-र मिट्टी ते लेत्तर होन्दा हा ।
जदूं साड़े काम्मे गी घर कम्म होन्दा हा तां में पशु चराने गी जन्दा
गै हा बो इयां बी खेडने दे चाएं आऊं ग्वाले कन्ने चली जन्दा होन्दा

1. चार पाईयां दाने देइयै छः पाईआं लैना बत्तर ते चार देइयै पंज
पाईआं ब्रापस लैना 'चपंज' खुआन्दा ऐ ।

हा। स्कूल दाखल होने दे परंतु बी एह, चस्का जारी रिआ। अस घरे आले दिआ चोरिआ ब्हारा दे मताबक घरा दा जम्बीरु, जम्ही-रिआं, छलिलआं, आरुं, अम्ब, आमकड़िआं ते लूण मर्ची लेई जन्दे होन्दे हे ते बने च जाइयै कुतै पानियै दे कंठै बेइयै बड़े मजे कन्ने खन्दे होन्दे हे। किन्ना स्वाद हा उने ब्हारी मेवें च। ब्हारा दे मताबक असें गी दुए बनू ते घरु मेवे जिआं त्रिम्बल, फकाड़े, सत्तियां¹ कैन्थ, आखरे, गर्ने, फौ, जामनू, ढल्ले, मरुद, मिट्ठू, चगोत्रे बगैरा बी आम खाने गी लब्बी जन्दे हे। इयां अस अपने ओह, सुनैह, री दिन म्हेशां प्रकृति देवी दिआ गोदा बिच हसदे-खेड़े गुजारदे गे। जिसलै अस स्कूल दाखल होई गे तां बी अस अपने नियमें पर कार-बन्द रे हे। अस खाल घरे दा मट्ठै जां शाई कन्ने न्हारी करियै जन्दे हे ते दपैह, री भांत-सभान्तिआं रुटियां जिसलै घरे दा औन्दिआं हां तां अस सारे खाल कुतै पानियै दे कंठै, सैलिआ द्रवड़िआ पर बेइयै अप्पू बिचें बण्डी-बण्डी खन्दे हे। असें गी उस प्रीति भोजै च जेह, डा मजा शौन्दा हा ओह, कुसै बी बड़ी कोला बड़ी शौह, री पार्टी दे मजे कोला घट्ट नई हा होन्दा। अस कट्ठे रलियै खेड़े, घुलदे, फुम्मनिआं डडारसां पांदे, गान्दे-बजान्दे, हसदे-हसान्दे, रोने-रुग्रान्दे, रुसदे-रुसान्दे ते मनदे-मनोन्दे। जिस निश्छल ते भोलेपन भरे सांझे प्यार दे इंगे समुन्दरे च गोते लांदे होन्दे हे उस दियां सीर भला हून की सुककी गईआं! समझ नई औन्दी।

अदूं अस खाल किट्ठे होइयै नेकां तरां दे गीत गान्दे होने

1. चीड़ा दे भिड्डू (चढाठू) दे बिच नेजे आला लेखा होने आले बी।

हे। अज बी ग्रां गेदा में जिसलै उने थारें चा निकलना तां—

“सैलियां धारां पौन फुहारां गोरी दा मन ढोली बो गिआ।”
“मनसो मेरिये जिन्दे चढ़ी असें प्हाड़े गी जाना जाना बो।”
“सागर दिन्दा भलारे रांझा, सागर कियां टप्पना।”
“रांझा जोगी बनेआ कन्ने मुन्दरां पाईआं,

इने मुन्दरे जोग कमाया सेईआ।”

बगैरा गीतें दिआं पंक्तियां मेरिआ जीभा पर गुण-गणान लगी पौंदिआं न। अज आं सोचना किन्ना चंगा ते सोह, ना हा ओह, ग्रां दा बचपुना। शौह, री तड़क-भड़क भरे बनीटो बातावरण च पलेटे दे बच्चें आस्तै एह, जीवन किन्ना दुलंभ ऐ। पैसे आले लोक भाएं जहारां रपे बी खर्चियै गर्मिएं दे दिनें च अपने बच्चें गी ठण्डियें जगें लेई जन्दे न पर ओ बच्चे फिरी बी इन्ना नन्द प्राप्त करी सकदे होडण? मेद नई पौन्दी।

ग्रां च जिसलै मक्की दी गोड़ी होन्दी, शेपां¹ होन्दियां, लहेर लगदे, ओर लगदे, घलाईआं लगदिआं, बहरेलीं बुड़िदिआं, उटेर लगदे, बाह, दियां होन्दिआं, गाह गोह, न्दे, पुनाई होन्दी तां ग्रां च चारै पास्सै जेह, डी रीनक होन्दी उसदा वर्णन इत्थें बस्तार दे डर कन्नै करना गुणकल ऐ उआं इस बारे च इन्ना जरूर आखने पौग जे सरकार गहकारी खेती दिआं जेह, डिआं योजनां बना करदी ऐ जां जेह, डे तजरबे करा करदी ऐ ओह, साड़े ग्राएं च पैह, लें गे युगें-युगें थमां प्रचलत न।

1. धाने दी विजाई।